

ELNÉMÍTHATATLAN IRODALOM

Somlyó György: *Rámpa*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984

Sokszor és sokaknak úgy tetszik: az élet és az irodalom érdekei szemben állnak egymással; s mivel az első mégiscsak fontosabb, ezért a másodiknak meg kell válogatnia azt, miről, főképpen pedig: hogyan beszél.

A látszat azonban itt is csal. Az életet nem az elhallgatás, az elhazudó megszépítés, nem az elgépiesült elvárásokat tisztelő illem, hanem a kíméletlen őszinteség szolgálja. A múltat a művészetben nem az objektív történelmi idő, hanem az alkotó élményanyaga, lelkiismerete méri. Túlhaldottnak csak az tekinthető, ami már nem készlet feltárára, valamástevéésre.

Ez a tény ad magyarázatot arra: miért éppen most, majdnem negyven évvel a második világháború után szánta rá magát Somlyó György arra, hogy regényt formáljon a rendkívül nehéz évek személyes emlékeiből. S az időszerűsége vezethető vissza az is: miért nem pusztán dokumentumokra korlátozódó hagyományos értelemben vett történelmi regény vagy pedig még szigorúbban lehatárolt önéletrajzi vallomás lett e vállalkozás eredménye.

Mert hogy a *Rámpa* csupán a külső forma szerint regény, az korántsem az egykori, már elmosódott konkrétumokhoz való hűségben rejlik. Inkább azon a szenvedélyességen, mely hol közvetlen szóval, hol pedig az ironia tartózkodásával tudatosítja az olvasóban a világpusztulásnak el nem felejthető élményét. Somlyó közvetlensége azonban eltér azoktól a többnyire egyéni sérülések feltárában, az érzéki tapasztalatok leírásában és az ideológiai összefüggések érintésében kimerülő élménybeszámolóktól, melyek tömegesen születtek 1945 után, anélkül, hogy műfajilag egyértelműen besorolhatók lennének. Somlyó műve csupán elkötelezettségében és tényszerűségében kapcsolódik e dokumentumirodalomhoz.

Igazi műalkotássá nem is azért válik, mert az objektív időt kísérő cselekménybonyolítása az érdeklődés feszültségének, az izgalomnak fokozása érdekében több időre tegre bomlik. Olyan mesterségbeli tudnivalók ezek, melyek egy Somlyóhoz hasonló tudású író esetében inkább magától értetődőek, mint dicséretreméltók. Somlyó e második nagyepikai munkáját is az élteti, mint a költészetét: a belső drámaiságnak a rendkívül nagy felhajtó ereje, a kivételes erkölcsi érzékenység. A világméretű társadalmi bűnnel való szembesülés, vértanúk sorsát érintő életút folyamatosan számvetésre, lelkiismeret-vizsgálatra ösztönzi, az emberi lény ketősségének titkát fürkészve.

A tisztesség nem esztétikai kategória, és a *Rámpa* olvasásába is beleunnánk, ha az író testi-lelki megbántottságából csak monológyszerű siránkozásra futná. A már említett drámaiság a gondolat-összefüggések megteremtésében, a találoán jellemző analógiák felvillantásában objektíváló-

dik. Az író személyes sorsáért csupán részben aggódunk, hiszen előre tudjuk: hova jutott purgatóriumából, hiszen a narrátor és Somlyó azonosságához nem fér kétség. (Az olvasó szorongása természetesen tagadhatalan, ám annak oka: „csupán” a szenvedések átmeneti fokozódásának lehetősége.) Az író a testi létezés kínjait a szellemi létezés nyomorúságaként éli meg; nem retorikával, hanem gondolatainak feltárásával bizonyítja, hogy egyéni sérelmei magának az embernek a fájdmával, megcsúfolásával azonosak. Bűntudat kínozza, felelősség gyöttri, amikor cselekvés helyett bujdosásra kényszerül. Az emberi erkölcsnek a világháború okozta lezüllése, a korábban tartósnak hitt értékek pusztulása azért okoz testi kínt, mert tevékenységének közegétől és mértékétől érzi megfosztva magát.

Sajátos humanista cinizmus uralkodik el rajta. Szinte folyamatosan tapasztalja, hogy úgyszólván minden az emberiség és nem utolsósorban a németiség gondolkodóinak idealizmusával ellentétben történik. Személyében a szellem bemocskolásának vagyunk tanúi. Ami az előző években és hónapokban legfeljebb a kényszerképzetekben fenyegetett, az a regény idejében közvetlenül eltipró valóságként lép elő. A tehetség, a tudás és a humanista ambíció, egyszóval mindaz, ami a harmincas években még a rádióhírek cáfolata ellenére is (legalább Budapesten) az önvédelem legbiztosabb eszközének látszott, az egyre inkább teherré, akadályá válik. A költő-gondolkodó kínjai nagyobbak a többségénél; nála az élet és a testi kényelem veszélyeztetettsége nem csupán váratlan és átmeneti jellegű katasztrófát jelent, hanem maguknak az eszményeknek a vereségét, az élet lényegének megsemmisülését is tartalmazza.

Ezt nem hittem volna! Valóban ilyenek lennének az emberek!? Mit kellene nekem tennem, ahelyett, hogy csak a bőrrömet igyekszem megmenteni? — e ráismerések és kétségek gyöttrik a bujdosót, mégsem annyira kiábrándult vagy legalábbis a szokásaiból nem annyira kivetkőzött, hogy kezdetben ne Arany János meleg szavaiban, később pedig ne Platon műveiben igyekezzen menedéket találni a sivár hétköznapok durvaságai előtt. A helyzet már ismerős: tudjuk, hogy Somlyó Györgynél még kevésbé szerencsés sorsúak egy-két kötet tömény olvasnivalót a létfenntartást biztosító eszközökkel egyenlítették ki. Valójában a magány, egy bensőségebb párbeszéd hiánya ellen akartak védekezni; az értelem illúziójával feledtetve az egyre zavarosabbat és fantasztikusabbat.

A fantasztikum a *Rámpában* is fontos szerepet játszik. Olyannyira fontosat, hogy maga az élet függ tőle; sőt e műnek a megszületése is. A könyv első mondata ti. egy kérdés: „Neked van ilyen?” a tagadó válasza magát az életet jelentő úrlap odacsúsztatása a viszontválasz. Ezután már csak a felmentésre való várakozás szorongásai következnek, amelyeket az olvasó esztétikai élményét fűszerező izgalomként érzékel, az író beleegyezésével élvezve hasznot másoknak a kárából. Itt a véletlen ölt fantasztikus méreteket. Az író már a háború éveiben viszonylag is-

mert ember, remélheti, hogy esetleg segítenek rajta. Csakhogy a segítség, mint a ponyvaregényekben és a tucatfilmekben, az utolsó pillanatban érkezik. Emiatt és az iratoknak várható alapos átvizsgálása következtében, valamint az előző hónapok tapasztalatainak birtokában minden kihetetlennek tetszik. Az életmentő szándékú ember ismeretlen, miként a sorban álló reménykedőknek a sorsa is. Ügyszólván bármely pillanatban minden lehetséges, anélkül, hogy az ember legalább utólag megtudhatná: mi és miért lökdösi előre, s hogy ez az „erőltetett menet” kedvez-e legalább valamennyit érdekeinek.

Ahhoz viszonyítva, hogy a mű egyes szám első, illetve harmadik személyben íródott, meglepően gyakoriak benne a kérdő mondatok, mint a bizonytalanság és a kételkedés kifejezései. A váratlan nagy megpróbáltatások mindent a visszájára fordítanak: a nagyra hivatott művész csupán gúnyolódni képes saját magán. A humor, mint — helyzetől függően — az önvédelem fontos eszköze, a *Rámpa* főhősének tudatműködéséből sem hiányzik. Üdvös hatását az olvasó is észlelheti, mivel a szöveg az esszémonológoknak köszönhetően nem könnyű olvasmány. Viszont annál magával ragadóbb, lenyűgözőbb.

VAJDA Gábor

LUKÁCS METAMORFÓZISA

Nagy András: *Kedves Lukács*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984

Nagy András *Kedves Lukács* c. könyvét igen vegyes érzelmekkel forgatja a kíváncsiskodó, aki, végigolvastván a művet, alig tud egy kaján mosolyt elnyomni: szegény Lukács, ezt se gondolta volna! Tudós, elmélyült, kritikai és elemző tanulmány „témája” helyett regényhőssé „lépett elő”. A nővé változó Teiresias Ovidiusnál kevésbé meglepő, mint Lukács György, a XX. századi magyar szellemi élet egyik legjelentősebb, európai hírvé képviselője tragikus végű szerelmi regény főhősének alakjában.

E metamorfózis talán azért kelt a szükségesnél nagyobb figyelmet, mert évek óta mély hallgatás övezi Lukács személyiségét, s az olvasó — hiú ábrándokba merülve — abban a hiszemben veszi kézbe a könyvet, hogy talán az „oldódás” első jelét keresheti benne. Hamarosan rá kell azonban jönnie tévedésére. A fülszöveg ugyan azt ígéri, hogy Nagy András könyve „minden bántó ítékezés nélkül olyan képet fest — többek között — a művészetfilozófus személyiségfejlődésének ezen döntő szakaszáról, amelyet az eljövendő Lukács-kutatók bizonyosan nem hagynak majd figyelmen kívül” — ennek ellenére bizvást állíthatjuk, hogy a kutatók nem sok hasznát fogják venni a kérdéses műnek. Amit nem lehet — és nem is érdemes — elvárni tőle. Mint ahogy szerencsére senkinek